

Фольклорно-етнографічне підгрунття модерної художньої прози Гната Хоткевича (за матеріалами першого видання повісті «Камінна душа», 1911 р.)

М. М. Васильчук

Коломийський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет» імені Василя Стефаника;
кафедра філології; м. Коломия Івано-Франківської обл., Україна
Corresponding author. E-mail: mykolavasylychuk@ukr.net

Paper received 10.07.19; Revised 21.07.19; Accepted for publication 27.07.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-204VII60-22>

Анотація. У статті розглянуто особливості художнього відтворення Гуцульщини в повісті Гната Хоткевича «Камінна душа» (1911). Акцентовано увагу на трактуванні автором єдності між духовним світом горян і природним оточенням. Розкрито роль і значення фольклорно-етнографічної складової у відображенні автором регіонального колориту Карпат. Показано, як автор вибудовує модерний художній текст, базуючись на показі традиційних реалій регіону.

Ключові слова: фольклор, етнографія, міфологія, гори, повість, колорит.

Вступ. Значний внесок у художнє осмислення Гуцульщини своєю творчістю зробив український письменник Гнат Хоткевич (1877–1938). Він не був гуцулом (народився на Харківщині), але перебування на Гуцульщині (1906–1912 рр.) стало доброю нагодою для пізнання фольклорно-етнографічних особливостей мешканців Карпат. Про це Гнат Хоткевич написав так: «як роззявив я рота від здивування, прибувши до Гуцульщини, то так із роззявленим ротом і ходив шість літ» [9]. Враження про гори і горян лягли в основу низки художніх текстів Гната Хоткевича: циклу малої прози «Гірські акварелі», повістей «Камінна душа» і «Довбуш», драматургії. Глибшого вивчення потребує перший великий твір Гната Хоткевича про Гуцульщину – повість «Камінна душа» (1911) [8].

Короткий огляд публікацій за темою. Гуцульському ракурсові творчості Гната Хоткевича, а зокрема й повісті «Камінна душа» (у пізнішій редакції – «Камінна душа»), присвячено цілу низку публікацій (на це вказує багата бібліографія досліджень про творчість Гната Хоткевича [14]). На думку літературознавця Федора Погребенника, «найбільшу популярність принесли Г. Хоткевичу твори з життя гуцулів, що становлять окрему, може, найоригінальнішу сторінку його літературної спадщини» [7, с. 19]. Михайло Наєнко класифікує повісті Гната Хоткевича так: «Камінна душа» (1911) – твір неоромантичний, «Авірон» (1917) – небароковий, «Довбуш» – соціалістичний (створена на межі 20–30-х рр.). Найвизначнішим серед цих творів дослідник вважає повість «Камінна душа» [6, с. 678]. Василь Яременко відзначає, що в «перші два десятиліття ХХ ст. в українській літературі в річищі неоромантизму постає дивовижна *орнаментальна*, точніше орнаментально-декоративна проза, представлена творчістю Архипа Тесленка, Гната Хоткевича, Марка Черемшини» [13, с. 35]. Тут ідеться про «явище значно фундаментальніше, ніж словесна гра в тексті. Воно має своє коріння в світорозумінні і менталітеті символізму й авангарду, тобто в тому мисленні, яке по праву слід називати міфічним. [...] в орнаментальній прозі медернізму і розповідний текст, і відтворюваний світ підпадає під дію поетичних структур, які відображають лад міфічного мислення» (В. Шмід) [11, с. 263–264]. І саме «Камінна душа», яка

базується на вдячному ґрунті гуцульської міфології, помноженої на поетичне авторське бачення, стала яскравим зразком художньої прози такого типу.

Мета. Попри те, що існує цілий масив досліджень, у яких мовиться про повість «Камінна душа», не до кінця з'ясованим і осмисленим у плані літературознавчому видається питання про глибину засвоєння та особливості передачі письменником у тексті повісті автентичних гуцульських фольклору та етнографії. Метою цієї статті є поглиблення розуміння письменницького дискурсу фольклору та етнографії в повісті «Камінна душа».

Матеріали й методи. Базуватимемося в цій статті на першодруці повісті «Камінна душа» (Чернівці: З друк. тов. «Руска рада», 1911) [18]. Це принципово важливо, оскільки переважна більшість дослідників працювала з текстами пізнішої редакції (вона здійснена 1932 р.; тоді автор, під впливом певних обставин, зробив виправлення і зміни у восьми розділах повісті) [9]. Звертаючись до першодруку твору, ми маємо змогу простежити перші, свіжі враження автора від Гуцульщини. У статті застосовуємо головним чином такі методи літературознавства: філологічний, компаративний, біографічний, культурно-історичний, порівняльно-історичний.

Результати і їх обговорення. Гуцульський фольклор Гнатові Хоткевичу служить «будівельним матеріалом» повісті. Він звертається до коломиїнок, цитування яких дає змогу коротко і влучно висловитися про певні моменти людських стосунків. Переповідаючи історію, яка призвела до зміни в селі священика, автор за допомогою коломиїнки окреслює канву сцени: «А хто любить гриби-гриби, а я печериці, а хто любить гівки-гівки, а я молодиці» [8, с. 5].

Матеріальне становище священичої праці на Гуцульщині тісно пов'язане з автентичними гірськими традиціями. Хоткевич показує, що своєрідною компенсацією за одруження з небагатою нареченою для молодого пароха стала вигідна парафія на Гуцульщині, «де за похорон дають вола, а за шлюб і пару» [8, с. 6]. Софрон Витвицький, який працював священиком у Жаб'ю-Ільцях (неподалік від Криворівні, про яку веде мову Гнат Хоткевич) 1863 р. писав про звичай давати поману. *Помана* – це «те, що дають на

помин душі» [3, с. 154]. У Витвицького читаємо: «роздають поману худобою, а саме: білого барана із вкладеними у роги двома свічками або теля чи лоша. Хто ж багатший, то дає родині за поману і коня» [2, с. 60]. Гнат Хоткевич, знаючи місцеві традиції, пояснює читачеві, що доля нового священика заповідалася безмарна.

Для молоді і наївної попаді Марусі, яка опинилася в чужій для себе обстановці, порятунком від життєвої сірости стають гори. Гнат Хоткевич вкладає в уста героїв повісті власне бачення Карпат. Стара їмостка каже: «як прийде весна, як укриються верхи зеленню новою, позацвітають трави, як вилізуть гуцули зі своїх кожухів та розсиплються маком червоним по узгір'ях – от коли наші гори красні!» [8, с. 9]. Коли Хоткевич творив повість, Олександр Олесь у поемі про Гуцульщину «На зелених горах» так само писав про гердани і чічки червоні у гуцулів, що йдуть з гір на доли [1, с. 315]. Ці барви, які різко контрастували з природними кольорами гір, впадали в око людям з-поза Гуцульщини. Подібний опис знаходимо й у Хоткевича – в епізоді поїздки Марусі на храм до Яворова. Тут введено у художній текст яскравий з мистецького та колористичного поглядів опис гуцулів, які сходяться до церкви із зелених гір: «ярко світяться черлені, переткані сухозлотою запаски молодниць, кричать фустки яскраві, переблискують на сонці стародавніми прикрасами на головах дівчат, легіники топірцями, а поважні газди сардаками пишними» [8, с. 73].

У повісті «Камінна душа» присутній мотив Янчика, великого розбійника, який певно є варіантом Яносіка [8, с. 15]. Автор здійснює коментований переказ співанки про розбійника і його дружину, переमेжовуючи авторську мову цитатами з самого тексту. Це, власне, одна з ознак стилю Хоткевича-письменника. Такий підхід дає змогу авторові творити художньо яскравий текст, позначений цілою низкою елементів фольклорного походження.

Вводячи у твір другорядні персонажі, Гнат Хоткевич отримує змогу наповнити тло повісті більшою кількістю рефлексій на тему гуцульського життя, міфології того. Так, про Яносіка співала й розповідала Марусі стара служниця Гафійка. А тему весни автор розкриває через сприйняття старого церковного вартівника Дмитра. Тобто, письменник ніби не довіряє враженням своєї молоді героїні Марусі: розуміння цієї пори року, за задумом Гната Хоткевича, краще пасує старому гуцулові, який у горах не раз спостерігав весняне пробудження природи. Водночас автор веде мову не лише про поетичне сприйняття весни старим гуцулом, а й ненав'язливо говорить про поганський підтекст його світогляду. Старий підмовляє попадо: «Віходьте д'мені, їмостечку, на сету ніч Благовіщенне: мемо ворожити вбоє» [8, с. 21]. Володимир Шухевич подає опис цілої низки вірувань й обрядів, які пов'язані на Гуцульщині з відзначенням цього свята. Їхній характер свідчить про дохристиянські витoki одного з найбільших гуцульських свят. Пов'язане це свято з пробудженням землі, магичними діями і гаданнями, спрямованими на отримання доброго врожаю, успіху у веденні господарства, ремесел тощо [12, с. 218]. От і старого Дмитра Хоткевич зобразив як людину, яка надавала святові великого зна-

чення у провіщенні погоди, а, отже, й результатів господарювання на цілий рік.

Сприйняття весни самою Марусею автор показує через «гуцульську» призму: це період оновлення, наповнений міфологією Карпат, перемежованою з філософією світосприйняття горян. Письменник використовує легенду про те, що Гуцульщина очікує часу, коли верхи на коні приїде лицар святий Юрій: «іде він, пишний та годний царевич, в блискучім лудінню сяйливім і здалеку ще кричить: "Мечі ключі, брате Миколо, бо відіб'ю"!..» [8, с. 22]. Відійшовши від показу долі своїх героїв, автор, вводячи у тло повісті елементи гуцульської міфології, захоплюється глибиною і красою народного світосприйняття. У цьому фрагменті використано поширену легенду про протистояння святого Миколая (зимове свято припадає на 19 грудня, отож символізує холод, зиму) і його брата лицаря Юрія (символ весни, відзначають 6 травня). Насправді ж, тут маємо відображення поганського світогляду, добре збереженого на Гуцульщині. На це звертали увагу багато дослідників: Раймунд Кайндль у праці «Гуцули» (1894) в огляді релігійних поглядів і святкового календаря гуцулів приділяє увагу описові «Георгієвого дня» [4, с. 107] (Георгій Побідоносець – інша назва Юрія Змієборця). А Володимир Шухевич у четвертій частині монографії «Гуцульщина» (1908) навіть вмістив цілий розділ «Свято Юрія» [12, с. 250–252]. З цим святом пов'язано низку скотарських обрядів (світські тварини – основа життєдіяльності гуцулів). Отже, цілком вмотивованим є те, що Гнат Хоткевич приділив цьому святові увагу в своїй повісті. Він дав художню інтерпретацію початку весни у горах, «перепустивши» її і через світогляд гуцулів, і через сприйняття Марусею, яка була новою людиною у гуцульському світі (як власне і сам Гнат Хоткевич), тож по-особливому свіжо сприймала місцеvu обрядовість. Бачимо, що Хоткевич певною мірою переніс своє розуміння Гуцульщини на образ Марусі. Ремінісценцією на текст знаної пісні Миколи Устияновича «Верховино, світку ти наш» можемо розглядати фразу Марусі: «Господи, Господи – як же ж то гарно, як же ж то мило!» [8, с. 22] (в Устияновича: «Верховино, світку ти наш! / Гей, як у тебе так мило!» [10, с. 189]). Письменник демонструє, що гуцули – сонцепоклонники, про що згодом скаже й Михайло Коцюбинський (його почують і теж називатимуть Сонцепоклонником). Хоткевич же, описуючи благодать весни у сприйнятті гуцулів, передає їхні слова: «От і Юрій, ситив би си!.. Сонця Великого празник предвічний!» [8, с. 23]. Акцентуючи на сонцепоклонництві гуцулів, Гнат Хоткевич вдається до пояснення: «З незнаних країв, з понадмір'я невідомого принесли гуцули честь сьому празнику і, як грань темної ночі, березуть з покоління в покоління. Поумерли старі боги, нові народилися – а сонце все лишилося сонцем, а плоть плотію» [8, с. 23].

У повісті автор не просто констатує сонцепоклонництво, а говорить про взаємопов'язаність життя, побуту, вірувань гуцулів. У художньому відображенні, через авторські відступи, він дає читачеві усвідомлення доцільності всього того, що оточує гуцула і що становить зміст його традиційного побуту і світоглядних уявлень. Таким чином, маємо поєднання у ху-

дожньому тексті Гната Хоткевича як духовної складової, так і матеріальної. Духовна складова – це віра в трансформованих на християнський манер давніх язичницьких божеств (Юрій Змієборець – це вже християнська інтерпретація). Матеріальна складова – худоба, в симбіозі з якою гуцул спроможний вижити в гірських умовах. Сонце – це водночас і матеріальна, і певною мірою духовна сутність, бо ж саме небесне світило своєю енергією спричиняє до циклічності оживання, воскресіння природи. Але якщо на Сонце гуцули не мають реального впливу, то на худобу – мають. Тому й так тісно переплелися на Гуцульщині обрядовість, пов'язана із зустріччю весни (вшануванням Сонця), з обрядовістю, спрямованою на забезпечення і підтримання скотарства. Хоткевич підмічає: «І маржина святкує. Весь добуток гуцула в маржині. Без неї гуцул ніщо, з нею – все. Богацтво рахує на голови скота або на сіна: про газду кажуть, що він «у дванадцяті сін соїт» – і се вже повна міра заможности. Зустрівшись, гуцул, по привітанню, питає: „єк маржинка?“» [8, с. 24]. Гнат Хоткевич описові того, яку роль у житті гуцулів відіграє худоба, приділяє в тексті повісті багато уваги. Це ж зустрічаємо і в інших творах самого Гната Хоткевича (зокрема й повісті «Довбуш»), і в творах авторів, які писали про Гуцульщину (Михайло Коцюбинський, Антін Крушельницький).

Марусю автор робить учасницею обряду палення «ватри глогової». Він через сприйняття жінки яскраво, мальовниче передає перші враження від святкового дійства. Водночас, давній обряд-ритуал неможливо передати без автохтонів Гуцульщини. І письменник знову вводить у текст «одноразових» персонажів – приятельку Марусі Анницю Дименчючку та її чоловіка. Маруся спостерігає за тим, як господар, гадаючи на ватрі, передбачає перспективи розвитку скотарства. Гнат Хоткевич описує обряди, дає коментарі. Маруся виступає в ролі спостерігачки. Ця сцена створена лише для того, аби автор міг глибше розкрити етнографічний колорит Гуцульщини.

В епізоді відзначення Юрїївської ночі Хоткевич детально описав цілий жмут вірувань гуцулів, які за своєю суттю є язичницькими. Цей регіон Гната Хоткевича вабив живими залишками прадавньої, не цілком зрозумілої тепер культури. Через художнє відображення свят й обрядів він намагався проникнути у таємниці світосприйняття гуцулів, їхньої філософії. Маруся як героїня змальована схематично, блідими фарбами. А ніби другорядні персонажі, гуцули Анниця та її чоловік Штефан, насправді є головними дійовими особами, які провадять обряд. Вони, обізнані з традицією й міфологією, замінюють тут первісних волхвів і діїв (дослідники підмічали, що з утратою інституту волхвів, заміною їх на ідеологічно інших священиків, прості люди старшого віку перебрали на себе їхні функції щодо проведення дохристиянських магічно-ритуальних дійств [5, с. 28]. Маруся ж, спостерігаючи за обрядом, ніби відбуває посвячення у гуцули.

Безбарвному існуванню Марусі в колі сім'ї священика автор протиставляє світ дохристиянський. І Хоткевичеві, і його героїні Марусі тут все бачилося веселим, життєрадісним, бадьорим. Автор описує піднесення і запал, з яким Маруся брала участь у паленні ватри й інших обрядах напередодні свята Юрія: «Маруся плескала в долоні, як дитина, і тупотіла ногами, регочучи, тішучися й скачучи від радості. І довго сиділа потім, часу від часу підкладаючи патики в огонь, задумливо слухаючи, як Анниця оповідає усяке ворожінє на святого Юрія» [8, с. 28].

Весну на Гуцульщині, пов'язану з приходом свята Юрія, Гнат Хоткевич показує як час оновлення, торжества життя. Наступає благодатна пора для любові, радості, продовження роду, воскресіння приспаних інстинктів. «Прийшов свят Юрій – і розрішив. Сказав: «плодіться і розмножайтеся і наповняйте землю, радуючися» – і жажда життя, жажда любові, жажда єднання розлилася в повітрі» [8, с. 31]. Не випадково Хоткевич влітає долю Марусі в контекст весняного пробудження Гуцульщини. Його героїня, не отримуючи любові вдома, особливо гостро відчуває її потребу. Хоткевич говорить про напівсми-напів'яв, де сплітається гуцульська символіка, образність: *легіники, пістолети-двійки, верхи, прізви, потоки, ватра, трембіта*. Тобто те, що творить гуцульський світ. Яскраво відчуті свою самотність і спрагу любові Марусі допомогла Гуцульщина.

У повісті Гнат Хоткевич дає сплав етнографії й психології. Обидві ці грані творять неперевершений національний колорит повісті. Здається, автор послідовно буде показувати одне свято за іншим, аби повною мірою розкрити особливості життя й побуту горян. Подібний підхід – показ життя гуцулів від народження й до смерті – використовували «чисті» етнографи, зокрема й Раймунд Кайнль у книзі «Гуцули» (1894). Але у Хоткевича-письменника інший матеріал, інша сюжетна канва твору, інше художнє завдання. Тому перед читачем постає в детальному описі з елементами фольклору та етнографії лише фрагмент гуцульського року, який відповідає відносно спокійному періоду життя героїні. Інша складова – опришківство.

Висновки. За Хоткевичем, Гуцульщина має здатність акумулювати старовину, надавати певного характеру і способу поведінки. Повість пережевана авторськими спостереженнями про характер світогляду і вірувань гуцулів. У Гната Хоткевича практично кожне речення, кожен абзац повісті виписаний так, що яскраво проступають особливості ментальності і побуту горян. По суті, перші декілька розділів «Камінної душі» – це етнографічно наснажений текст. Усе це слугує авторові для створення відповідного колориту, для пояснення логіки вчинків героїв. Інколи письменник прагне просто передати своє захоплення цим краєм, роблячи героїв (передусім, попадя Марусю) звичайними спостерігачами. Тут для письменника головну роль уже відіграє не стільки сюжет, як бажання передати дух Гуцульщини і світогляд гуцулів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі XIX – початку XX ст.: монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
2. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / перекл., передм., приміт. М. Васильчука. Коломия: Світ, 1993. 96 с.
3. Гуцульські говірки: короткий словник / відп. ред. Я. Закревська; уклад. Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська та ін. Львів, 1997. 232 с.
4. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази / перекл. з нім. З. Пенюк; післям. О. Масан. Чернівці: Молодий буковинець, 2000. 208 с.
5. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2006. 591 с.
6. Насенко М. Художня література України: від міфів до модерної реальності. Вид. 3-є з доп. й уточн. Київ: ВЦ «Просвіта», 2012. 1088 с.
7. Погребенник Ф. Гнат Хоткевич // Хоткевич Г. Твори в двох томах / упоряд., підгот. текстів, вст. ст. Ф. Погребенника. Київ: Дніпро, 1966. Т. 1. С. 5–31.
8. Хоткевич Г. Камінна душа: повість. Чернівці: З друк. тов. «Руска Рада», під зарядом Івана Захарка, 1911. 376 с.
9. Хоткевич Г. Твори в двох томах / упоряд., підгот. текстів та приміт. Ф. Погребенника. Київ: Дніпро, 1966. Т. 2. 604 с.
10. [Шашкевич М., Головацький Я., Устиянович М., Могильницький А.]. Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького. У Львові: Вид. т-ва «Просвіта»; 3 друк. Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1906. 624 с. (Руска писемність. III).
11. Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
12. Шухевич В. Гуцульщина / передм. Д. Ватаманюка. 2-ге вид. Верховина, 1999. Част. четверта. 304 с.
13. Яременко В. Панорама української літератури XX століття // Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики XX століття. В чотирьох книгах / упоряд., фахове ред. та бібліограф. довідки Василя Яременка. Кн. 1. Київ: В-во «Аконіт», 2001. С. 15–44.
14. Гнат Мартинович Хоткевич (1877–1938). Бібліографічний покажчик / Складачі: Ганна Єрофеева, Тетяна Бахмет. Харків, 1994. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Khotkevych/Bibliografichniy_pokazhchyk.pdf

REFERENCES

1. M. Vasylychuk Art discourse of Hutsulshchyna in the Ukrainian literature of the XIX and early XXth cent.: monograph. Ivano-Frankivsk, 2018. 464 p.
2. S. Vytvytskyi Historical essay about the Hutsuls / trans., foreword, notes. by M. Vasylychuk. Kolomyia: The World, 1993. 96 p.
3. The Hutsul dialects: short dictionary / respons. edit Y. Zakrevska; struct. G. Huzar, Y. Zakrevska, U. Yedlinska and others. Lviv, 1997. 232 p.
4. R. Kaindl The Hutsuls: their life, traditions and folk retellings / transl. from Germ. Z. Penyuk; epilogue O. Masan Chernivtsi: The Young Bukovynets, 2000. 208 p.
5. M. Lanovyk , Z. Lanovyk Ukrainian Oral Folk Art: Tutorial. Kyiv: Knowledge-Press, 2006. 591 p.
6. M. Nayenko Fiction of Ukraine: from myths to modernist reality. 3rd edition with additions and refinements. Kyiv: Prosvita Publ.House, 2012. 1088 p.
7. F. Pogrebennyk Gnat Khotkevych // G. Khotkevych Works in two volumes / comp., prepared. texts, forew.by F. Pogrebennyk Kyiv: The Dnipro, 1966. Vol. 1. Pag. 5-31.
8. G.Khotkevych The stone soul: a story. Chernivtsi: From print. house of "Ruska Rada"com., under the charge of Ivan Zaharko, 1911. 376 p.
9. G.Khotkevych Works in two volumes / comp., preparation. of texts and notes. by F. Pogrebennyk Kyiv: Dnipro, 1966. V. 2. 604 p.
10. M. Shashkevych, Y. Golovatskyi, M. Ustyianovych, A. Mohylnytskyi]. The works of Markiyana Shashkevych, Yakiv Golovatskyi, Mykola Ustyianovych, Anton Mogylnytskyi. In Lviv: "Prosvita" publ.house; Out of print of Shevchenko Scientific Society under the charge of K. Bednarskyi, 1906. 624 p. (Russian Writing III.)
11. V. Shmyd Narration. Moscow: Languages of Slavic Culture, 2003. 312 p.
12. V. Shukhevych Hutsulshchyna / foreword by D. Vatamanyuk. The 2nd edit. Verhovyna, 1999. The fourth part. 304 p.
13. V. Yaremenko Panorama of Ukrainian Literature of the XXth century // Ukrainian word: the textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the XXth century. In four books / comp., professional ed. and a bibliograph. refer. by Vasyl Yaremenko. Book 1. Kyiv: "Akonit" publ. house, 2001. P. 15-44.
14. Gnat Martynovych Khotkevych (1877–1938). Bibliographic Index / Compilers: Hanna Erofeieva, Tetyana Bahmet. Kharkiv, 1994. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Khotkevych/Bibliografichniy_pokazhchyk.pdf

Folklore and ethnographic background of Modern Art Fiction by Gnat Khotkevych (according to the materials of the first edition of the story "The stone soul", 1911)

M. M. Vasylychuk

Abstract. The article deals with the features of the artistic reproduction of Hutsulshchyna in the story of Gnat Khotkevych "The stone soul" (1911). The focus is on the interpretation of the author of the unity between the spiritual world of the highlanders and the natural environment. The role and meaning of folklore and ethnographic component in the author's reflection of the regional colouring of the Carpathians are revealed. It is shown how the author builds up modern artistic text, based on showing the traditional realities of the region.

Keywords: *folklore, ethnography, mythology, mountains, story, colouring.*